

dokonać dalszych drobnych korekt, które powinny być uwzględnione w drugim wydaniu. Na pewno będzie bardzo potrzebne, ponieważ żywotność i oddziaływanie tego typu publikacji są obliczone nie na lata, ale przynajmniej na dwa czy trzy pokolenia. Polecając tę publikację, abp S. Gądecki zauważył, że „oryginalna koncepcja łączenia wydarzeń biblijnych z geografią i geologią Ziemi Świętej w sposób bardzo plastyczny uświadamia nam ich wzajemną unikatowość: wyjątkowość stworzenia i odkupienia”. Mając to na uwadze na szczególnie wysoką ocenę zasługuje część pierwsza, poświęcona szeroko rozumianemu środowisku przyrodniczemu. Jest ona owocem kompetencji i pasji badawczej prof. Linsenbartha, który zapewne traktuje ten atlas jako *opus vitae*. Właśnie te zainteresowania i dorobek sprawiły, że od lat jest członkiem zwyczajnym Stowarzyszenia Bibliistów Polskich, znanym i cenionym w naszym środowisku. Bardzo wartościowy jest też *Suplement*, stanowiący pożyteczną syntezę wiedzy na temat poloników w Ziemi Świętej oraz zapoczątkowanego w średniowieczu pielgrzymowania Polaków, zwieńczonego niezapomnianymi pielgrzymkami Jana Pawła II.

Profesor Linsenbarth napisał: „Oddajemy do rąk czytelnika *Atlas biblijny* – owoc współpracy wielu osób – nie wątpiąc, że wyposaża go w wiedzę solidną, dzięki której będzie mógł powiedzieć, że poznał Ziemię Świętą” (s. 11). Wyrażona w tych słowach pewność i nadzieja są jak najbardziej uzasadnione.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Szczepan T. PRAŚKIEWICZ OCD, *Niebo Karmelu. Święci i błogosławieni rodziny karmelitańskiej lub z nią związani*, Biuro Postulatorskie Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych – Przemyskie Centrum Kultury i Nauki ZAMEK, Wadowice-Przemysł 2018, ss. 200.

„Świętymi bądźcie, bo Ja jestem święty[!]” – imperatywy zapisany przez św. Piotra w liście skierowanym do chrześcijan żyjących w prowincjach Azji Mniejszej (1P 1,16) na zawsze pozostaje aktualny. Program dążenia do doskonałości ma niczym nieograniczony wymiar. Świętość samego Boga – Stworzyciela nie będzie nigdy osiągnięta przez człowieka – stworzenie. Jednakże wytrwale i nieustanne dążenie do świętości Boga jest po prostu świętością człowieka. W czasach współczesnych, w obecnej epoce desakralizacji życia czy też totalnej sekularyzacji, a w niej m.in. marginalizacji

tego, co duchowe, deklaracje konkretnych osób o świętości, jako programie ich życia, wzbudzać mogą powszechne zdumienie, zdziwienie. Ten, kto nie rozumie istoty świętości, nie zrozumie nigdy świętych.

Cywilizacja chrześcijańska zawdzięcza swój kształt ludziom świętym, bohaterom wiary, zarówno tych, którzy żyli w realiach Starego Testamentu, jak i tych, którzy poznali Jezusa Chrystusa w rzeczywistości Nowego Testamentu i następującym po nim okresie przygotowania na powtórne przyjście Pana. Wzorem świętości dla każdego chrześcijanina jest prawdziwy Bóg-Człowiek solidarny z każdym człowiekiem. Jezus jako święty – to fundamentalne stwierdzenie teologii biblijnej i nawiązujących do niej innych dyscyplin i subdyscyplin teologicznych. Świętość każdego chrześcijanina ma swój początek w Jezusie. Od Niego wypływa i do Niego prowadzi. On jest źródłem wszelkich duchowości, w tym związanej mocno z Ziemią Świętą duchowości karmelitańskiej.

W albumie *Niebo Karmelu*, zaprezentowanych zostało 212 biogramów świętych i błogosławionych Rodziny Karmelitańskiej, skupiającej zakony: karmelitów bosych, karmelitów trzewiczkowych, karmelitanek bosych, nado wiele innych zgromadzeń zakonnych oraz instytutów życia duchowego. Publikacja została dedykowana karmelicie bosemu, o. Makaremu Demskiemu od Najświętszego Sakramentu z przemyskiego klasztoru, patronowi Przemyśla, który 12 lipca 1624 r. poniósł śmierć męczeńską w tym mieście z rąk Tatarów. *Notabene* – częścią imienia karmelity przemyskiego z XVII w. jest tzw. predykat zakonny.

Predykat, inaczej tytułacja, występuje bezpośrednio po imieniu i stanowi teologicznie ważną jego składową. Podkreśla poświęcenie, powierzenie zakonnikowi czy zakonnicy danej tajemnicy, prawdzie wiary czy też osobie świętej. Odtąd zakonnik będzie jak kustosz określonej tajemnicy wiary bądź imienia swojego patrona, a także jak ten, na którego spływają źródła łask związanych z tym misterium. Zwyczaj przydawania predykatu jest cechą charakterystyczną zakonów i zgromadzeń zakonnych tradycji karmelitańskiej, chociaż również występował (szczególnie przed II Soborem Watykańskim) i w innych rodzinach zakonnych (np. wśród pasjonistów czy salwatorianów).

Autorem tekstów jest Szczepan T. P r a ś k i e w i c z OCD, doktor habilitowany teologii, absolwent Papieskich Wydziałów Teologicznych: Teresianum i Marianum w Rzymie. Był wykładowcą Teresianum, gdzie prowadził wykład poświęcony roli Najświętszej Maryi Panny w życiu wierzących. Od wielu lat zaangażowany jest w działalność dydaktyczną

w Krakowie: w Wyższym Seminarium Duchownym Karmelitów Bosych oraz w Karmelitańskim Instytucie Duchowości. W 2007 r. zainicjował wydawanie w Krakowie serii wydawniczej „Świętość Kanonizowana”, której jest redaktorem. W latach 1999-2005 był prowincjałem Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych, gdzie obecnie jest postulatorem. Od lat jest konsultorem watykańskiej Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych. Pełni nadto funkcję doradcy Referatu Spraw Kanonizacyjnych Krakowskiej Kurii Metropolitalnej. Pasją autora od wielu lat są święci i błogosławieni Karmelu.

14 listopada każdego roku przypada uroczystość Wszystkich Świętych Zakonu Karmelitańskiego. W albumie zaprezentowano te osoby związane z duchowością Karmelu, których świętość Kościół potwierdził mocą swojego autorytetu. Zebrane w dziele biogramy świętych i błogosławionych wcześniej – od czerwca 2009 r. do marca 2017 r. – publikowane były w wydawanym przez Klasztor Karmelitów Bosych w Przemyślu miesięczniku „Na Karmel”. Ukazało się w tym czasie 90 biogramów. W albumie szkice biograficzne zostały uzupełnione i na nowo zredagowane. Przybliżone w dziele postaci „potwierdzają” ważność oraz aktualność karmelitańskiej szkoły duchowości. One zostały w szkole tej uformowane, dążyły i dojrzewały do świętości.

W XX w. Doktorami Kościoła, czyli świętymi, którzy wnieśli wielki „wkład” w pogłębienie rozumienia tajemnicy Boga, ogłoszeni zostali przez papieży wielcy mistycy Karmelu: św. Jan od Krzyża (1926 r.) i św. Teresa od Jezusa (1970 r.), a także św. Teresa od Dzieciątka Jezus (1997 r.). Fakt włączenia tych świętych, w tym kobiet, do grona uczonych-teologów stanowiących wielki autorytet Kościoła w zakresie doktrynalnym, jest znamienity. Ich mistyczne doświadczenia, głębia modlitwy, pielęgnowanie duchowego wymiary życia, wytrwałe i bezkompromisowe dążenie do Boga, pasmo doświadczanych cierpień (będących warunkiem *sine qua non* doskonałości) wskazują na Kościół żyjący tymi wartościami. Święci są niepodważalnym dowodem wiarygodności przymiotu świętości Kościoła, którego członkami są wszakże ludzie grzeszni. W czasie pontyfikatu bł. Pawła VI, św. Jana Pawła II, Benedykta XVI oraz Franciszka do chwały ołtarzy wyniesionych zostało wiele sług i służebnic Bożych żyjących duchowością Karmelu.

Strukturę dzieła wyznaczają następujące części: *Przedmowa, Wprowadzenie*, biogramy w układzie chronologicznym – *Wszyscy Święci Karmelu, Dodatek, Wykaz skrótów*, streszczenie w języku włoskim, *Karmelici Bosi zapraszają*. „Sancti enim consituunt summam laudem et gloriam Ordinis! – Święci bowiem stanowią najwyższą chwałę i sławę Zakonu” (s. 5) – słowami

tymi ks. Andrzej Scaber, kierownik Referatu Spraw Kanonizacyjnych Krakowskiej Kurii Metropolitalnej zaczyna rekomendację albumu. W dziele nie tylko usystematyzowane zostały szkice biograficzne członków Rodziny Karmelitańskiej, ale też podano przesłanie tych osób, aktualne w czasach, kiedy żyły oraz współcześnie.

Lektura dzieła może przyczynić się do pogłębienia wiary o powszechnym powołaniu do świętości, które zakorzenione jest w Biblii, zarówno w Nowym, jak i Starym Testamencie (Kpł 19,2). To przekonanie może przyczynić się do podjęcia osobistej decyzji o wytrwałym dążeniu do świętości, czyli do Boga. Biblijną prawdę zaakcentował mocno II Sobór Watykański (Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 40-41). Duchem soborowej troski o świętość każdego chrześcijanina kierował się św. Jan Paweł II, „który – jak czytamy we *Wprowadzeniu* – pedagogikę świętości uznał za zasadniczy element programu duszpasterskiego na nowe tysiąclecie (por. *Novo Millennio Ineunte*, nr 31)”. (s. 6). Pedagogika świętości to bardzo ważne interdyscyplinarne pole naukowo-badawcze, które winno być solidarnie uprawiane przez teologów i pedagogów chrześcijańskich.

Szymon T. Praškiewicz OCD wskazał we *Wprowadzeniu* na „statystykę świętości”, podkreślając, że czasie trzech ostatnich pontyfikatów (licząc obecny) Kościół obdarowany został 14 nowymi świętymi Karmelu. Święty Jan Paweł, znający od wczesnego dzieciństwa kościół karmelitów bosych w Wadowicach, a także w wieku młodzieńczym – jak podają przekazy autobiograficzne – pragnący zostać karmelitą bosym, nosił przez całe życie szkaplerz. Żył duchem Karmelu jako kapłan, biskup, kardynał, papież. Jako metropolita często odwiedzał krakowskie karmelitanki, gdzie zostawiał – jak podkreślał – swój smutek, by zaczerpnąć radość od sióstr.

„Patrzac bliżej – podkreśla autor albumu – kanonizowanymi przez św. Jana Pawła II jest sześcioro świętych Karmelu: jeden karmelita bosy, trzy karmelitanki boscie i dwaj kapłani, rozmiłowani w duchowości terezyjańskiej i założyciele zgromadzeń agregowanych do Karmelu, mianowicie: św. Rafał Kalinowski, św. Teresa z Los Andes, św. Teresa Benedykta od Krzyża (Edyta Stein), św. Maravillas od Jezusa, św. Henryk de Ossó i św. Piotr Poveda Catroverde” (s. 7). Na uwagę zasługują też informacje o hagiograficznej statystyce, wskazującej na liczbę 119 beatyfikowanych (przez papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka) męczenników, którzy w latach 1936-1939 oddali życie za wiarę, ponosząc śmierć z rąk komunistów w czasie wojny domowej w Hiszpanii. Nowością albumu w kontekście hagiograficznej i hagiologicznej literatury przedmiotu jest zwrócenie uwagi

na „«mało znanych» błogosławionych i świętych Zakonu, wyniesionych na ołtarze w minionych wiekach i często zapomnianych, lub po reformie kalendarza liturgicznego pozostawionych jedynie w kalendarzach lokalnych i nie wspominanych powszechnie” (s. 8).

W dziele przyjęty został klucz chronologiczny, dzięki któremu zamieszczone zostały w nim postacie wg dat śmierci – od najwcześniejszych po współczesne. Jak zaznaczył Sz. T. Praškiewicz OCD, „po przedstawieniu maryjnej duchowości Zakonu, jego nabożeństwa do św. Józefa i sylwetek proroków z Góry Karmel, za wyznacznik kolejności przedstawienia poszczególnych postaci wybraliśmy datę ich śmierci, tj. *dies natalis* – dzień ich przejścia, ich narodzenia się dla Nieba” (s. 8). Spośród 212 beatyfikowanych i kanonizowanych osób, przybliżonych czytelnikowi w dziele (nie licząc Matki Bożej, św. Józefa oraz proroków: Eliasza i Elizeusza), 51 „cieszyło się chwałą ołtarzy już w czasach przedsoborowych, pozostali (...) dostąpili gloryfikacji w Kościele w minionym półwieczu” (s. 8). Ilustracje zaczerpnięte zostały przede wszystkim ze zbiorów Postulacji Generalnej Zakonu w Rzymie oraz Biura Postulatorskiego Prowincji Krakowskiej. Rysunki dawnych świętych i błogosławionych karmelitańskich, których autorem jest Javier Maria Marco Fores Okarm, przedrukowane zostały z dzieła: Rafael Maria López-Melús OCarm, *Los santos carmelitas* (Onda 1989).

Album przedstawia w zdecydowanej większości osoby zakonne. Są wszakże i osoby świeckie, co jest dowodem, że świętość nie jest zarezerwowana li tylko dla osób życia konsekrowanego. Katalog *Nieba Karmelu* rozpoczynają: Najświętsza Maryja Panna z Góry Karmel; św. Józef, troskliwy Opiekun Zakonu; św. Prorok Elias, protoplasta Karmelu (IX w. prz. Chr.); św. Prorok Elizeusz (IX w. prz. Chr.); święci: Bertold (zm. 1195) i Brokard (zm. 1220), pierwsi pustelnicy karmelitańscy; św. Albert Jeruzolimski, prawodawca zakonu (zm. 1214); św. Szymon Stock, święty Szkaplerza Karmelitańskiego (zm. 1265). W dalszej kolejności następują postaci, które żyły w każdym następnym wieku, aż do XX w. Wśród nich trzeba wskazać m.in. na: św. Piotra Tomasza, patriarchę Konstantynopola (zm. 1366); św. Teresę od Jezusa – reformatorkę Karmelu (zm. 1582); św. Jana od Krzyża – Doktora Mistycznego (zm. 1591).

W katalogu świętych i błogosławionych Karmelu występuje wielu męczenników za wiarę. Są to błogosławieni i błogosławione: karmelici bosci – Jan Chrzyciel, Michał Alojzy i Jakub, męczennicy rewolucji francuskiej (zm. 1794); Maria Pilar, Teresa i Maria Angeles, męczennice karmelitanki bosc z Guadalajary (zm. 1936); Euzebiusz od Dzieciątka Jezus i męczennicy

Karmelu Terezańskiego z Toledo (zm. 1936); męczennicy Karmelu Terezańskiego z Barcelony (zm. 1936); męczennice Karmelitanki Misjonarki (zm. 1936); męczennicy Karmelu Dawnej Obserwacji z Katalonii (zm. 1936); bł. Apolonia Lizarraga i męczennice, Karmelitanki od Miłości (zm. 1936); męczennicy Karmelu Terezańskiego z Leridy i Taragony (zm. 1936); męczennicy karmelici trzewickowi z Andaluzji i z Kastylii (zm. 1936).

Wśród bohaterów świętości zaprezentowani zostali Polacy: karmelita Stanisław z Bydgoszczy (zm. 1420) oraz karmelici bosci – Rafał Kalinowski od św. Józefa (zm. 1907), Alfons Maria Mazurek od Ducha Świętego (zm. 1944) i Paweł Hilary Januszewski (zm. 1945), a także związane z Polską: Żydówka – karmelitanka bosa Teresa Benedykta od Krzyża (Edyta Stein) (zm. 1942), konwertytka z judaizmu, wybitna filozof-fenomenolog, męczennica, która zginęła „za naród żydowski” w niemieckim obozie koncentracyjnym w Auschwitz-Birkenau, i Maria Teresa Tauscher van den Bosch (zm. 1938) – konwertytka z protestantyzmu, założycielka Zgromadzenia Sióstr Karmelitanek Boskiego Serca Jezusa.

I chociaż powszechną praktyką w zakonach karmelitańskich jest przydawanie wskazanego wyżej predykatu to wśród świętych i błogosławionych zaprezentowanych w dziele *Niebo Karmelu* tylko część spośród nich ma w główce „hasła” tekstu tytułację. Są to następujące osoby: bł. Maria Avrillot od Wcielenia (zm. 1618); bł. Anna od św. Bartłomieja (zm. 1626); błogosławieni: Dionizy od Narodzenia i Redempt od Krzyża (zmarli 1638); bł. Maria od Jezusa (López de Rivas) (zm. 1640); św. Teresa Małgorzata Redi od Najświętszego Serca Pana Jezusa (zm. 1770); św. Maria Baouardy od Jezusa Ukrzyżowanego (zm. 1878); bł. Maria Teresa Scrilli od Jezusa (zm. 1889); św. Teresa Martin od Dzieciątka Jezus (zm. 1897); św. Teresa Jornet od Jezusa (zm. 1897); św. Elżbieta od Przenajświętszej Trójcy (zm. 1906); św. Rafał Kalinowski od św. Józefa (zm. 1907); bł. Teresa Maria Manetti od Krzyża (zm. 1910); bł. Tomasz Pieta Ortiz od Krzyża (zm. 1916); św. Teresa z Los Andes od Jezusa (zm. 1920); bł. Eliasza Fracasso od św. Klemensa (zm. 1927); wspomniany wyżej Euzebiusz od Dzieciątka Jezus (zm. 1936); bł. Kandelaria Paz Castillo Ramírez od św. Józefa (zm. 1940); wymieniona już św. Teresa Benedykta od Krzyża (Edyta Stein) (zm. 1942); bł. Alfons Maria Mazurek od Ducha Świętego (zm. 1944); Maria Józefina Catanea od Jezusa Ukrzyżowanego (zm. 1948); bł. Maria Kandyda Barba od Eucharystii (zm. 1949); św. Eufrazja Evulathingal od Najświętszego Serca Jezusa (zm. 1952); bł. Maria Róża Curcio od Ukrzyżowania (zm. 1957); bł. Maria

Eugeniusz Grialou od Dzieciątka Jezus (zm. 1967); św. Maravillas Pidal y Chico de Guzmán od Jezusa (zm. 1974); bł. Maria Felicja Guggiari Echeverría od Jezusa Skramentalnego (zm. 1959). Tercjarzem karmelitańskim był św. Wincenty Pallotti (zm. 1850), założyciel Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (dziś – Pallotyńi). Chwały ołtarzy dostąpili: Ludwik Martin (zm. 1894) i Zelia Guérin (zm. 1877), rodzice św. Teresy z Lisieux.

W części dzieła określonej jako *Dodatek* zmieszane zostały szkice biograficzne ośmiu Polaków związanych z Rodziną Karmelitańską – kandydatów do chwały ołtarzy: Teresa od Jezusa (Marianna Marchocka, zm. 1652), mniszka z pierwszego pokolenia polskich Karmelitanek Bosych, fundatorka klasztorów we Lwowie i w Warszawie; Franciszek od św. Józefa (Jerzy Powiertowski, zm. 1944), nowicjusz, męczennik II wojny światowej; Kunegunda Siwiec ze Stryszawy (zm. 1955), członkini świeckiego Zakonu Karmelitańskiego; o. Rudolf od Przebicia Serca św. Teresy OCD (Stanisław Warzecha, zm. 1999), kierownik duchowy, wychowawca; Teresa od św. Józefa (Janina Kierocińska, karmelianka Dzieciątka Jezus, zm. 1946); Anzelm od św. Andrzeja Corsini OCD (Maciej Gądek, zm. 1967), przełożony i wychowawca zakonny; bp Adolf Piotr Szelażek, biskup ordynariusz diecezji łuckiej na Wołyniu, prześladowany przez komunistów, propagator kultu św. Teresy od Dzieciątka Jezus (zm. 1950); o. Cherubin od Najświętszej Maryi Panny OCD (Stanisław Pikoł, zm. 2003), kierownik duchowy, prekursor konstytucji apostołskiej Piusa XII *Provida Mater Ecclesia* w Polsce.

Tytuł dzieła, *Niebo Karmelu*, ma symboliczną wymowę. Jedno jest wszakże Niebo – jeden dom Ojca, w którym, jak mówił Jezus „jest mieszkań wiele” (J 14, 2). *Niebo Karmelu* to jedno z tych „mieszkań”. Oprócz niego w jednym, jedynym Niebie jest też: *Niebo Braci Mniejszych*, *Niebo Zakonu Kaznodziejskiego*, *Niebo Towarzyszy Jezusa*, *Niebo świeckich*, ale też Niebo tych, wymienionych w Litanii do Wszystkich Świętych (Aniołów, Patriarchów i Proroków, Apostołów, Uczniów Pańskich, Męczenników), a także Niebo Wyznawców, Niebo Dziewic, Niebo Małżonków, Niebo Dzieci, Niebo Ludzi Nienarodzonych (duże litery mają symboliczną wymowę – niebo bowiem to „coś” wielkiego!). Teologiczne i również poetyckie sformułowania przybliżają niewyraźne bogactwo stanu szczęścia wiecznego, niekończącej się radości przebywania człowieka – stworzenia „przed Obliczem Boga Ojca”, swojego Stwórcy, Niebo nie jest stanem duchowej homogeniczności. Każdy człowiek w Niebie jest naprawdę i w pełni sobą. Życie doczesne konkretnej osoby, w które niejednokrotnie wkrada się grzech, bardziej jest fikcją niż rzeczywistością. Niebo to realizm, w którym

nie ma cienia pozoru. Wchodzący cierpliwie, wytrwale na Górę Karmel swojego duchowego życia, czyli dążący do świętości wg paradygmatu duchowości karmelitańskiej wspinali się ku Niebu – ku Bożej Rzeczywistości, ku Zbawieniu.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

Iwona TOMCZAK, Kazimierz RULKA, Grzegorz SZTANDERA (oprac.), *Pisma Bł. Biskupa Michała Kozala. Nauki formacyjne i przemówienia do alumnów*, Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, Włocławek 2018, ss. 743.

Dzieje Kościoła katolickiego to również czas cierpienia, znoszenia zniewag, doświadczania naigrywania się z wiary przez funkcjonariuszy systemów filozoficznych czy światopoglądów wrogich człowiekowi, Bogu i Jezusowi Chrystusowi. Każdy wiek historii Kościoła miał swoich męczenników i ich oprawców. W XX w. z chwilą rozkwitu dwu zbrodniczych socjalistycznych utopii – bolszewickiego komunizmu i niemieckiego nacjonalizmu – pojawili się wśród milionów ofiar ludzkich niezliczeni święci i błogosławieni wyniesieni do chwały ołtarzy przez Kościół katolickie oraz ci anonimowi. Beatyfikowani zostali liczni męczennicy brunatnego totalitaryzmu. Wciąż niewielu męczenników czerwonego totalitaryzmu doczekało się chwały ołtarzy. Tych kanonizowanych i błogosławionych można wskazać z liczby, chociażby jak 108 męczenników II wojny światowej. Ci, którzy zapłacili najwyższą cenę – daninę krwi w zmaganiu się z sowiecką opresją czy też stali się ofiarami ludobójstwa na Kresach, dokonanego rękami nacjonalistów ukraińskich – wciąż czekają na swoje kanoniczne procesy. Wcześniej zaś na godny pochówek na dawnych ziemiach, szczególnie na Wołyniu, gdzie ginęli za Kościół i polskość.

Jednym z męczenników II wojny światowej, który oddał życie za Chrystusa i Kościół, był biskup Michał Kozal (1893-1943), duszpasterz zaangażowany w życie parafialne, wychowawca młodzieży gimnazjalnej, prefekt alumnów w seminarium duchownym. W stosunkowo niedługim życiu, bo trwającym zaledwie 50 lat, „przeżył czasów wiele” (por Mdr 4, 13), osiągając doskonałość w stopniu heroicznym.

W latach 1914-1918 Michał Kozal był alumnem seminarium duchownym w Poznaniu i Gnieźnie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1918 r. Po kilku